– заказное письмо;
– план печатать в двох екземплярах;
– задержані нами хулігани;
– нечаянно запримітив .

Вправа 2. Розкрийте дужки й запишіть словосполучення; де треба, вживайте прийменники.

Пробачте (я), (я) болить, дотримати (слово), оволодіти (ситуація), опанувати (професія), ігнорувати (попередження), завдати (шкода), зазнати (невдача), зрадити (принципи), називати (ім'я), звернутися (адреса), відправити (пошта), прийшов (справа), комісія (складання екзамену), заходи (поліпшення), сталося (недбальство), один раз (місяць), ввести (склад), радіти (успіхи).

Вправа 3. Пригадайте й запишіть терміни вашого майбутнього фаху, поясніть їх значення. Коли можна використовувати їх у ділових паперах?

Вправа 4. Замість крапок вставте слова положення, становище чи стан.

Міжнародне ...; основні ...науки; ... фінансів; офіційне ...; ... справ; знайти вихід із цього ... .

Вправа 5. Доберіть правильні відповідники до таких словосполучень:

мотівіровка написана, ізоблачитель знайшовся, документ був незарегістрируваний, пайова участь, текущий рахунок, отпечатки пальців, охрана об'єкта, очередной допит, переміна місця проживання, відказ від дачі показань, тримання під стражею, безпризорні дебоширили, обща довіреность, необосноване затримання, короткосрочний договор.

Дальше удосконалення професійного мовлення студентів–правників здійснюється на інших спеціальних курсах, методиках.

Створення передумов для засвоєння професійного мовлення допомагатиме студентам усвідомлювати необхідність підвищення мовної культури, дотримання норм літературної мови, як у навчальній, так і в майбутній професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ботвина Н.В. Офіційно–діловий та науковий стилі української мови: Навчальний посібник. — К.: АртЕк, 1999. — 264 с.
2. Мельничайко В.Я., Пентилюк Н.І., Рожило Л.Л. Удосконалення змісту і методів навчання української мови: Навч. посібник. — К.: Рад. школа, 1982. — 216 с.
3. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. — Львів: Світ, 1994. — 216 с.
4. Паламар Л.М., Кацавець Г.М. Мова ділових паперів: Практичний посібник — К.: Либідь, 1996. — 208 с.
5. Токарська А.С. Ділова українська мова: Навчальний посібник для слухачів і курсантів вищих навчальних закладів МВС України. — Львів, 1995. — 198 с.
6. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: Навчальний посібник. — 2–ге вид., випр. — К.: Вища школа, 2000. — 271 с.

Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА

СЕМАНТИЧНА ПРИРОДА СИНОНІМІЧНИХ СЛІВ
(методичні вказівки до вивчення цього питання у вузі)

Питання лексичної синоніміки — важливе й актуальне у сучасному мовознавстві. Детальне проникнення у семантичну структуру синонімів — один з етапів дослідження семантичного аспекту мови в цілому, глибокого розуміння її природи, закономірностей функціонування і розвитку.

За свою довгу історію українська мова виробила надзвичайно розвинену синоніміку, здатну задовольняти найрізноманітніші потреби мовного загалу в тому, щоб найменувати, передавати те чи інше поняття з усіма його найтоншими відтінками і виражати всю гаму пов'язаних з ним емоційно–експресивних та оцінних нюансів. Замінюючи один одного в тексті, синоніми уточнюють "зміст означуваного, дають йому різну оцінку, формують разом з іншими словами той чи інший "стильовий лад" висловлювання" [4, 227], забезпечують його і дохідливість, і емоційність, і влучність, і гостроту, і свіжість і таке ін. Тому синонімічна

лексика є важливим і необхідним компонентом будь–якої мови, а вирішення проблем синоніма, синонімічного ряду, синонімізації полісемічних слів та ін. і сьогодні залишаються суттєвими як для мовознавчої науки в цілому, так і для лексикографічних досліджень, для практики укладання різного типу словників тощо.

Пропоноване дослідження — це спроба збагнути семантичну сутність слова. Спираючись на відомості сучасного мовознавства, ми намагались дослідити семантичні особливості окремих синонімів, з'ясувати ті тенденції, що визначають природу їх лексичного значення. У зв'язку з цим нами коротко викладено найпоширеніші погляди на критерії виділення синонімів, розглянуто різні способи їх тлумачення і под. Подані теоретичні положення практично застосовують при аналізі конкретних синонімічних рядів лексики. Матеріалом дослідження стали іменникові синоніми на позначення оцінних назв осіб такі, як *розм.* дармоїд, *розм.* паразит, *розм.* захребетник, *розм.* трутень, *розм.* об'їдало і под.

Викладені теоретичні міркування та запропонований аналіз синонімів є лише спробою узагальнити відомості про структуру синонімічних одиниць. Тому він може бути використаний як методичні вказівки до вивчення цього питання у вузівській практиці.

Як уже зазначалось, надзвичайно важлива роль синонімів у мові зумовлює необхідність їх поглибленого вивчення. Неослабний інтерес вчених до цієї проблеми існував здавна, однак ще й досі залишаються дискусійними окремі питання. Так, у науковій літературі подаються різні визначення синонімів у залежності від того, що кладеться в основу тлумачення цього явища. До найбільш відомих і типових критеріїв синонімії лексичних одиниць належать такі, як взаємозамінність синонімів, понятєва єдність, денотативна спільність, однакова сполучуваність та семантичний зв'язок синонімів.

Наприклад, академік Л.Булаховський синонімами вважав "слова, здатні в тому ж контексті або в контекстах, близьких за змістом, заміняти одне одного без відчуття помітної одмінності у змісті" [2, 37]. Той самий критерій було названо і в працях В.Фаворіна, Л.Паламарчука, Г.Галаванової та ін. На думку Л.Лисиченко, під синонімами слід розуміти слова, що характеризуються понятєвою єдністю [3, 70]. Мовознавці, котрі враховують насамперед денотативну спільність, стверджують, що синонімічні одиниці мають позначати "те саме явище дійсності, але по–різному — або виділяючи в названому предметі різні його сторони, або характеризуючи цей предмет з різних точок зору" [7, 52]. Як провідну ознаку синонімів тотожну сполучуваність визнають В.Звєгінцев, Ю.Апресян, М.Кочерган та ін. Досить часто сутність синонімів вбачають у семантичних зв'язках, що існують між ними. Безперечно, той факт, що у мовознавстві використовується декілька критеріїв синонімії, зумовив і розбіжності в підходах до визначення поняття синоніма. Проте різні погляди на семантичну природу синонімії умовно можна звести до одного, згідно з яким основний критерій синонімів вбачається у близькості чи тотожності значень слів. Тоді синонімами називаються "слова, близькі або тотожні за значенням, які по–різному називають те саме поняття" [6, 51] і які, як правило, належать до однієї частини мови і є настільки близькими за значенням, що їх правильне вживання в мовленні вимагає точного знання семантичних відтінків і стилістичних властивостей, що відрізняють їх [1, 407].

Розглянуті критерії, при всій їх відмінності, так чи інакше передбачають орієнтацію на значення слова. Отже, вивчення синонімів неминуче пов'язане з розумінням семантичної природи слова. Шлях розвитку семантичної структури слова пролягає через синонімічний ряд: поява у ньому слів із тотожним значенням веде або до зникнення одного з них, або до розвитку в ньому нових значень. Формування синонімічних рядів у лексиці — це відбиття постійного різноспрямованого руху від конкретного до абстрактного, від родового до видового, від стилістично нейтрального до стилістично маркованого і навпаки [8, 107].

Кожен синонімічний ряд містить домінанту — семантично наймісткіше і здебільшого стилістично нейтральне слово. Особливістю синонімічних рядів оцінних назв осіб є те, що вони переважно складаються з експресивно забарвлених синонімів і домінантною в них теж часто виступає стилістично маркована лексема. При характеристиці подібних синонімічних рядів виходитимемо з того, що синоніми — це слова, котрі називають одне поняття (людину) і відрізняються відтінками у значенні або додатковими семантичними компонентами, до яких

належать — уточнення змісту поняття, міра виявлення ознаки, стилістична, експресивна характеристика слова і под. [3, 70].

Загалом, синонімічні ряди іменників — оцінних назв осіб досить багаточисельні. Розглянемо один із них, представлений лексемами на позначення людей за здатністю багато говорити. Особливістю даного синонімічного ряду є об'єднання в ньому слів, які одночасно протиставляються і за предметно — понятійною віднесеністю, і за емоційним забарвленням або стилістичною характеристикою. Домінантою ряду можна вважати слово *розм.* говорун "Той, хто любить поговорити; балакун" [5, II, 101]. Як бачимо, у лексикографічній практиці значення слів можуть пояснюватися не тільки описово, а й за допомогою синонімів. З подібним значенням вживаються також: *розм.* балакун, *розм.* лепетун, *діал.* лепетя, *розм.* просторіка "Той, хто говорить багато" [5, VIII, 300]. Ці синоніми можуть бути названі стилістичними, бо характеризують лексику розмовного стилю і супроводжуються відповідною позначкою [3, 73].

Відтінками у понятійній частині відзначаються такі стилістичні синоніми, як *розм.* балагур "Той, хто любить балагурити" — "розмовляти про щось весело, дотепно, з жартами" [5, I, 94], аналогічно *розм.* баляндрасник, а також *розм.* белькотун "Той, хто белькотить" — "говорить нерозбірливо, без ладу" [5, I, 156], з подібним відтінком у значенні *розм.* лопотун. У стосунку до тих, "хто говорить багато і швидко" вживаються лексеми *розм.* дріботун, *розм.* торохтій, *розм.* щебетун, *розм.* цокотун.

Загалом семантична диференціація може проявлятися у різній мірі. Так, чимало синонімів вказують на особливість людини розмовляти голосно, наприклад, крикун, аналогічно *розм.* верлань, *розм.* зіпака, *розм.* горлань, *розм.* горлай, *розм.* горлопан, *розм.* горлодер, *розм.* горлач, а також *розм.* верескун, *розм.* верещака.

Значення синонімів *зневажл.* талалай "Той, хто багато беззмістовно говорить" [5, X, 26] та подібних на зразок *зневажл.* базіка, *зневажл.* базікало, *зневажл.* патякало, *зневажл.* пустомеля, *зневажл.* пустомолот, *зневажл.* пустобрех, *зневажл.* пустодзвін, *зневажл.* словоблуд відрізняється від попередніх емоційним компонентом, що виявляє ставлення до особи, тому такі синоніми Л.Лисиченко називає "емоціонально забарвленими" [3, 75].

Відомо, що полісемічні слова включаються до синонімічних рядів лише в тих значеннях, в яких вони синонімізуються з іншими словами. Так, у межах даного синонімічного ряду будуть розглядатися також лексеми: *розм., зневажл.* торохкало "2. перен. Той (та), хто багато, безперестанку говорить; базіка, балакун" [5, X, 207] , аналогічно *зневажл.* брязкало, *зневажл.* шарманка, *зневажл.* дзвонар, *розм.* сорока "2. перен. Про надмірно балакучу людину (перев. жінку)" [5, XI, 463].

Трапляються полісемантичні назви осіб із різними оцінними лексико–семантичними варіантами, що належать до окремих синонімічних рядів. Наприклад, *розм.* просторіка називають не тільки особу, що багато говорить, а й розумово обмежену, дурну людину. Відповідно у другому значенні слово входить до іншого синонімічного ряду з домінантою дурень.

Проведені спостереження підтверджують думку, що синонімами вважаються лексичні одиниці, тотожні своїм основним семним складом при наявності незначних диференційних відтінків, які не впливають на їх предметно–поняттєву єдність. Проаналізовані лексичні одиниці на позначення балакучої особи об'єднано у синонімічний ряд на підставі двох важливих ознак: предметно–поняттєвої єдності і тотожності основних елементів їх семантики. Суттєвою особливістю, якою характеризуються оцінні назви осіб в синонімічних рядах, є протиставлення їх за оцінним компонентом. Крім того, синонімічні ряди представлені оцінними лексемами, мають свою специфіку, наприклад, при негативній оцінці в одному із синонімів емоційний елемент може бути такий сильний, що переростає у своєрідне заперечення поняття, що лежить в основі предметно–понятійного значення. Так, *зневажл.* працівничок не входить у синонімічний ряд назв роботящої людини, бо форма з потенційно позитивним оцінним значенням використовується для окреслення негативного явища, і лексема означає "поганий працівник".

Отже, у семантичній структурі досліджуваних синонімів цілком очевидна наявність сем, що репрезентують предметно–логічний аспект значень вказаної групи лексики. Однак лише цими семами внутрішній зміст синонімів не обмежується. У процесі аналізу було виявлено і

такі семи, існування яких у структурі лексичних значень синонімів зумовлене або емоційним забарвленням, або сферою вживання, або оцінним компонентом і тому под. Крім того, семна структура синонімів виявляється й увиразнюється лише на фоні системних відношень синонімічного ряду чи групи семантично близьких синонімічних рядів (у їх зіставленні, порівнянні, протиставленні), на рівні парадигматичних зв'язків цих синонімів та їх синтагматичних відношень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Сов. энцикл., 1966. — 606 с.
2. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. — К.: Рад. школа, 1955. — 248 с.
3. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. — Харків: Вища школа, 1977. — 113 с.
4. Новиков Л.А. Семантика русского языка. — М.: Высшая школа, 1982. — 272 с.
5. Словник української мови. — Т.I–XI. — К.: Наукова думка, 1970–1980.
6. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. — К.: Либідь, 1997. — 400 с.
7. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка. — М.: Просвещение, 1972. — С.52
8. Шмелев Д.М. Русский язык в его функциональных разновидностях. — М.: Наука, 1977. — 168 с.